

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Σ'.

Οὐδὲ τοι καὶ στοι ἐν τοστοῖς ὅμηρος
βουλεύεσθαι ἔτι πειθεῖς; καὶ μάτιον τοῦ
τοῦ μέτερος εἰδέναι. (Πλάτ. Θεάτρ.).



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΟΣ

1884

E.Y.D. της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΡΓΟΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΑΦΡΟΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

ΑΠΑΡΤΕΛΘΕΙΣ

ΥΠΟ ΤΟΥ Κ. Ν. ΚΑΖΑΖΗ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΙΣ ΜΗΜΗΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ ΕΝΕΤΕΙΩ. ΕΟΡΤΗ.

ΤΟΥ ΔΙΔΛΣΚΑΛΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ἐν τῇ αιθουσῇ τοῦ Βαρβακείου Λυκείου τῇ 30^ῃ Ιαν. 1884.*Kύριε,*

Λαμβάνω τὸν λόγον σήμερον, κατ' εὐγενῆ τοῦ προεδρείου τοῦ ἡμετέρου συλλόγου πρόσκλησιν, εὐχαριστῶ κατὰ πρώτον αὐτῷ ἐπὶ τῇ ἀπονεμηθείσῃ μοι τιμῇ τοῦ πανηγυριστοῦ τῆς μεγάλης ταύτης, τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ πανελλήνου πνευματικῆς ἑορτῆς, οὐδέποτε ἔχλιπούσης, οὐδέποτε παραμεληθείσης κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ ἔθνους ιστορικὴν ἐργασίαν, ὑπό τε τὰ μέλανα σκότη τῆς δουλείας, καὶ ὑπὸ τὰ περιφανῆ φῶτα τῆς ἐλευθερίας.

Ἄπεκάλεσα τὴν ἑορτὴν ταύτην ἀρχαιοτάτην, πανελλήνιον.

Πράγματι ἀπὸ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐγένετο μία τῶν ἔθνικωτάτων ἐν τῷ ἔθνικῷ βίῳ. Πανταχοῦ, ὅπου ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα λαλεῖται, ὅπου ἐπισώζεται ἔτι ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς καὶ αἱ παραδόσεις, ὅπου τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἡ δημιουργικὴ ἐργασία κατέλιπεν ἀνεξίτηλα ἔχνη, ἡ σημερινὴ ἡμέρα ἀνεγράφη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους ως ἡ ἑορτάσιμος τοῦ πνεύματός του ἡμέρα. Δὲν ὑπάρχουσι διαγεγραμμένα γεωγραφικὰ ἡ ἔθνολογικὰ ὅρια πρὸς καθορισμὸν αὐτοῦ. Πανταχοῦ, ὅπου ἐξεδηλώθη, ὁρῶν, ἐργαζόμενον, γονιμοποιὸν, πανταχοῦ εἶνε Ἑλληνικὴ πατρίς· ὑπὸ τὸν θυμάτιον οὐρανὸν, ὑφ' ὃν αἰωρεῖται, ἀείποτε περιφανῆς, ἀείποτε διδάσκουσα τοὺς τύπους τοῦ καλοῦ, ἡ γηραιὰ Ἀκρόπολις, ὑφ' ὃν συνέλαβον καὶ ἀνέπτυξαν τοὺς αἰωνίους νόμους τῆς φύσεως καὶ τῆς ιστορίας τὰ ὑψιστα τῶν πνευμάτων τῆς ἀρχαιότητος, ἐν ταῖς ἴσταλ-

καὶ παραλίας τῆς Μεσαλῆς Ἐλλάδος, παρὰ τὰς ὅχθας τοῦ Νείλου, ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ περιφανοῦς Μουσείου, ἔνθι διετύπωσαν τὰς κοσμολογικὰς αὐτῶν θεωρίας ὁ Ἰππαρχος καὶ ὁ Πιτολεμαῖος, ἐπὶ τῶν ακτῶν τοῦ μαγικοῦ Βοσπόρου, ἡ ἐν ταῖς γριστικαῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἀντιοχείας, πανταχοῦ ὑπάρχει Ἐλλὰς ζῶσα, διανομένη, πρωταγωνιστοῦσα. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἑορτὴ τῆς ἡμέρας ταῦτης, ὡς γριστικὴ ἑορτὴ καὶ ὡς ἑορτὴ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Οἱ σήμερον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ θρησκευτικῇ τῶν πιστῶν συνειδήσει ἑορταζόμενοι τρεῖς ιεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἐγένοντο μὲν οἱ ὑπέρτατοι ιεροφάνται καὶ γρηγορίδοι τῆς νέας μεταμορφώσεως τοῦ ιστορικοῦ βίου τοῦ ἐλληνικοῦ θίνους, τοῦ γριστικοῦ βίου, ἀλλ' ἀμα καὶ οἱ πολιούχοι προστάται τῆς ἐλληνικῆς παιδείας κατὰ τοὺς γρόνους ἐκείνους τῆς πνευματικῆς παλιγγενεσίας. Εἶχον ἐκλίπει πλέον ἀπὸ τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως, συγκινοῦσαι αὐτὴν καὶ διεγείρουσαι, αἱ θεωρίαι τῆς Ἀκαδημείας, αἱ σκέψεις τοῦ Λυκείου, αἱ συζητήσεις τῆς Στοᾶς, ἀλλ' ἀντίγησεν ὁ ἄμβων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ νέος κόσμος, φέρων ἥδη τὸν τύπον διαφόρου κοσμολογικῆς ἀπόψιεως, ἔξεδηλουτο ὑπὸ ἀντιθέτους καθ' ὅλοκληρίαν τάσεις, ὑπὸ διάφορον χαρακτῆρα. Ἡλθε ν' ἀνατρέψῃ τὸ καθεστώς ἐκεῖνο, ἐπὶ τοῦ ὅποιου ἀντανεκλῶντο εἰσέτι αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος· ἀλλ' ἐλάμβανε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀκουσίως ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τούτων. Ὁ νικητὴς ἐπέβαλλε τὸν τύπον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ νικητοῦ· ἡ λαμπρὰ θεότης τῆς σοφίας, ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ, προσέφερε τὴν γάριν αὐτῆς, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σεμνότητα, εἰς τὸν νέον κόσμον, δῖστις, εἰ καὶ ἀλλότρια ἰδεώδη ἐπιδιώκων, ἔζήτει τὴν πραγμάτωσιν αὐτῶν διὰ τῆς γοητείας τῶν Σειρήνων τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος.

«Καὶ νῦν ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.» Ὁ γριστικισμὸς ἔξεφραζεν ἀληθῶς τὴν ἴδεαν τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, τὴν ἴδεαν τοῦ λόγου, μεταβαλλομένου εἰς σάρκα, ἵνα πραγματώσῃ τὴν ιστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, ἀλλ' ἦτο εἰσέτι περιωρισμένος ἐντὸς τοῦ στενοῦ γράμματος τῆς ιουδαικῆς ἔξηγήσεως, ἀν δὲν κατέπινεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ ζωὴ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος·

ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς ὁδύνης, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ιστορικῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μέλλοντος, κατενέπει ὁ ἀγωνιῶν προφήτης τοῦ ἀνατέλλοντος νέου κόσμου τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, τῆς μόνης δυνάμεως, οἵτις θὰ κατώρθου ν' ἀναπλάσῃ καὶ γὰρ διασώσῃ τὰ δημιουργικὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματα. Εν τῇ γενναίᾳ αὐτοῦ διὰ τῆς ιστορίας ἐργασίᾳ τὸ παγκόσμιον πνεῦμα, κατὰ πρώτον ἐν τῇ Ἑλλάδι εἶχε λάβει τύπον καὶ χαρακτήρα καθηρώς ἀνθρώπινον. Ἐκ τῆς γοάνης τῆς ἐργασίας ἐνὸς Ἀναξαγόρου, ἐνὸς Σωκράτους, ἐνὸς Ἀριστοτέλους, ἐνὸς Κίνηνος, ὁ ἀνθρωπὸς ἐξῆλθε κατ' ὀλίγον ἀπὸ τοῦ περιωρισμένου ὄριζοντος τοῦ ἀστεως, τῆς φυλῆς, διὰ ν' ἀπολουσθῆ ἐν τῇ εὔρειᾳ κολυμβήθρᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ νόμοι τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθίου, τοῦ καλοῦ, οἷοι διετυπώθησαν ὑπὸ τῆς σκέψεως τῆς ἐλληνικῆς, ἔφερον χαρακτήρα καθολικὸν μᾶλλον, ἀνθρώπινον, ἢ φυλετικὸν, ἀτομικὸν, ἔθνικόν. Ἡσαν αἰώνιοι τύποι ιστορικῆς ἀληθείας, τοὺς δποίους δὲν ἦδύνχτο νὰ παραβλέψῃ ὁ γριστιανισμὸς, ἢ νέα αὕτη ἀναγκαία ιστορικὴ φάσις καὶ ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ νὰ εύδοκιμήσῃ, διὰ νὰ πραγματώσῃ τὴν ιστορικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν, τὸν νέον κόσμον, δοτὶς ἡδη ἐβασίζετο ἐπὶ καθολικωτέρας ἀπόψεως—τῆς ἐνότητος καὶ ἀλληλεγγύης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τὴν δποίαν τοσοῦτον ἐπιτυχῶς διετύπωσε—μειδ' ὅλην τὴν ιστορικὴν ἔτι αὐτοῦ πρωτότητα—τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διὰ πάντων τῶν εἰδῶν τοῦ ἐπιστητοῦ, διὰ πάστης τῆς τέγγης ἐξασκήσεως, διὰ πάστης τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας ἐνεργείας καὶ πραγματώσεως, ἡς ἔνεκα τοσοῦτον ηύρηνθησαν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος τὰ δρια καὶ αἱ κατακτήσεις—ἀπὸ τοῦ ιστεφάνου τῶν Ἀθηνῶν ἀστεως, ἀπὸ τῶν ἐπιγρίτων ἀκτῶν τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Ἰταλίας, μέχρι τῶν ιερῶν δγθῶν τοῦ Γάγγου, ἀρχ' ᾧ πάλαι ἐξῆλθεν εἰς τὴν ιστορικὴν αὐτοῦ πραγμάτωσιν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Παράδοξος σύμπτωσις τῆς ιστορικῆς προνοίας! Καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεκαλύπτετο ἐν τινὶ χωρίῳ τῆς Ἰουδαίας ἡ νέα ιδέα τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, παρίσταντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου; ἐν δηλητῷ αὐτῶν τῇ ἀκμῇ καὶ τῷ πλούτῳ, ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα

καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ἵνα παράγωσιν εἰς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν ταῦτην συγείδησιν τῆς ἀνθρωπότητος τὸ καταλληλότατον ὕσχυνον πρὸς διάδοσιν τῆς ἥδη διατυπουμένης τοῦ ἥθικοῦ κόσμου ἀπόψεως καὶ ἀληθείας. Χαῖρε, ἐμπνευσμένε προφῆτα τῆς νέας γνώσεως! Καὶ νῦν ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ μιὸς τοῦ ἀνθρώπου! Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἔμελλε νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ αὖθις τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ ισχὺν καὶ γονιμότηταν διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ ιστορίᾳ, καὶ δοξασθὲν νὰ σὲ δοξάσῃ!

"Ο, τι προεφήτευεν ὁ Ἰησοῦς, καθίστατο ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀλήθεια καὶ πραγματικότης. Καὶ ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο· ἡ νέα διδασκαλία δὲν εὑρίσκειν ἀποστόλους καὶ ζηλωτὰς, ἐνθουσιωδεστέρους τῶν ὑποφητῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνικὸς κόσμος ἔχαιρέτισεν ἀμέσως μετὰ πίστεως τὰ νέα δόγματα, τὰ δποῖα καθίσταντο κοινά, διδασκόμενα ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς μεθόδου. Ἐν μέσῃ πλατείᾳ τοῦ Ἕθνικοῦ ἀστεως, ὑπὸ τὴν ιερὰν σιγὴν τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως, ἐπὶ ἀρχοντος Διονυσοδώρου, ἀπέναντι τοῦ ἀγάλματος τῆς παρθένου, γλυφάνοιο ἔτι ἀπόσδοντος, ἀκτινοβολοῦντος ἐκ ζωῆς καὶ χάριτος, ἀκούεται ἡ ισχυρὰ φωνὴ τοῦ ἀποστόλου τῶν Ἑθνικῶν, ἀποκαλύπτοντος τοῖς Ἀθηναίοις τὸν Ἀγνωστὸν. Ἐκτὸτε ἀρχεται ἡ ἐπὶ τῶν πτερύγων τοῦ Ἑλληνισμοῦ θριαμβευτικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ πορεία. Τὰ ἐξοχώτατα τῶν πνευμάτων κλίνουσι πρὸ τῆς δύναμεως τῆς νέας ιδέας. Καὶ ἐνῷ μετ' ὅλιγον θὰ ζητήσῃ νὰ ἔξευτελίσῃ αὐτὴν εἰς τῶν τελευταίων Σκεπτικῶν τῆς Ἑλληνικῆς πολυθείας, ἐν τῷ μέσῳ εὐρισκόμενος δύο κόσμων, τοῦ δύοντος ἥδη καὶ τοῦ ἀνατέλλοντος, καταλαμβάνομενος ἐξ εἰρωνείας διαθέσεων ἐπὶ τῇ ματαιότητι καὶ ἐπὶ τῇ ἀβεβιότητι τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων, οἱ ἀπόστολοι τῆς νέας θρησκείας ζητοῦσι νὰ συνδιαλλάξωσι παραχρῆμα τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα μετὰ τοῦ γριστιανικοῦ, τὴν τεχνικὴν ἔμπνευσιν μετὰ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως, τὴν ἀρχὴν τῆς ιουδαϊκῆς θεότητος μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς

ποικιλίας, ἵνα διεκδώσωσι τὰ δόγματα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νέας πίστεως καὶ διδασκαλίας.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἔκείνας τῆς πρώτης ἀποκαλύψεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν ἔκείνων αἰώνων τῆς νέας ἱστορικῆς περιόδου, δεινὸς τελεῖται ἀγὼν μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου κόσμου. Ἐτύγχανε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, εἰ καὶ πολιτικῶς εἶχεν ἐκλίπει, ἀλλ' ὡς ιδέα, ἀλλ' ὡς πνευματικὴ συνείδησις, μεγίστων ἱεροφαντῶν καὶ οἰωνοπόλων. Ἐγίνοντο ἀπόπειραι πρὸς παλινόρθωσιν αὐτοῦ. Λύτοκράτωρ εὐγενῆς, ἀλλὰ χιμαρικὸς καὶ ιδεολόγος, μὴ κατανοῶν τὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ του, μὴ ἐνωτιζόμενος τὴν φωνὴν τῆς ιστορίας, καταληφθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς ἐνθέου ἔκεινης μανίας, ἥτις χαρακτηρίζει τὰ μεγάλα, ἀλλὰ θεωρητικὰ πολλάκις πνεύματα, ἀπεπειράθη τὴν παλινόστησιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐν τῇ ὅημουργηθείσῃ νέᾳ τάξει τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἰουλιανὸς, ἐξήτησεν ν' ἀναβιβάσῃ ἐκ νέου τὴν θρησκείαν τοῦ Ὀλύμπου, τὴν θεολογίαν τοῦ Ὄμηρου, τὴν τέχνην τοῦ Φειδίου, τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Αἰσχύλου, ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ θρόνου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ ἐξήτησε τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μέλλοντος ἀπὸ τοῦ κατερειπωθέντος χρηστηρίου τῆς ἑλληνικῆς Πυθίας. Χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά, ἀπεκρίθη μελαγχολικὴ ἡ λέρεια τῆς Φωκίδος. Ἀληθῶς τὴρημάθη τὸ ιερὸν ἄλσος, συνετρίβη ὁ μαντικὸς τρίπους· ἀπεδήμησεν ὁ θεὸς τῆς Ἑλλάδος. Πᾶν δὲ μέγας τέθνηκεν.

Ἐνῷ ἀντεπάλαιον πρὸς ἀλλήλας αἱ δύο αὗται ιστορικαὶ δύναμεις, ἡ ἑλληνικὴ ιδέα ὑπετάσσετο τῇ χριστιανικῇ· ἀλλὰ διὰ νὰ τὴν καταβάλῃ ὑπὸ τὸν ἀνώτερον αὐτῆς τύπον καὶ τὴν ἀφομοιώσῃ, ἔστω καὶ ἀφομοιουμένη πρὸς στιγμὴν μετ' αὐτῆς. Οἱ μέγιστοι τῶν μυστῶν τῆς νέας θρησκείας κατενόουν τὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὴν ὑπηρεσίαν, ἣν δύναται νὰ προσενέγκῃ εἰς τὸ ἥδη ἐκδηλούμενον χριστιανικὸν πνεῦμα. «Οὐκ ἀλλότριά εἰσι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ,» ἔλεγε κατὰ τὸν δεύτερον Μ. Χ. αἰώνα Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς τοῦ χριστιανισμοῦ, μὴ διστάζων ν' ἀποκαλέσῃ τὸν Ἡράκλειτον καὶ τὸν Σωκράτη.

χριστιανούς πρὸ τοῦ Χριστοῦ, ως καὶ «πάντας τοὺς κανὸν ὁπωςδή—ποτε κατὰ λόγου βιοῦν σπουδάζοντας.» Ἐπερος θιασώτης τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ μᾶστης τῶν ἐλληνικῶν φιλοσοφημάτων, ὁ Ἀθηναγόρας, ἀναγνωρίζει τὸν Πλάτωνα τοῦτον, ὃν ὅτε μὲν ἔχαρκτήριζον ως μωσίζοντα, ὅτε δὲ ως πρόδρομον τοῦ Ἰησοῦ, ως κατανοήσαντα τὸν ἀληθῆ θεόν, ως «τὸν ἀΐδιον νοῦν περινοήσαντα θεόν.» Αἰώνα ἐνα μετὰ ταῦτα, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς συνελάμβανε πληρεστέρων ἔννοιαν τῆς ιστορικῆς σημασίας καὶ ἀποστολῆς τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας· «ἡ φιλοσοφία, λέγει, ἐπαιδαγώγει τὸ ἐλληνικὸν, ως ὁ νόμος τοὺς Ἕβραιους εἰς Χριστόν.» Καὶ μετὰ ταῦτα: «Ἡν μὲν οὖν, πρὸ τῆς Κυρίου παρουσίας, εἰς δικαιοσύνην Ἔλλησιν ἀναγκαῖα φιλοσοφίᾳ· νυνὶ δὲ γρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεία τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπουμένοις.» Οὕτως ὁ πατὴρ τῆς ἐκκλησίας κατενόει, δτι δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ πίστις πρὸς τὴν μελέτην καὶ γνῶσιν τῆς θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόδειξις, ἡ ἐπιστήμη· ταύτην δὲ δὲν ἥδυνατό τις ν' ἀνεύρῃ ἄλλαχοῦ, ἢ ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Ἄλλο τὴν δύναμιν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, τὴν κοσμοίστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν καὶ σημασίαν, οὐδεὶς τῶν περὶ τοὺς γρόνους ἐκείνους ὑποφητῶν τοῦ λόγου κατενόησε καὶ διετύπωσεν, οὐδεὶς ἔξυμνησε κρείττον τῶν τριῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας ιεραργῶν, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὃν πανελλήνιος ἡ μνήμη καὶ ἡ ἑορτὴ, οὐχὶ ἐκκλησιαστικὴ μόνον, ἀλλ' ἑορτὴ ἀμα καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης. Βασίλειος ὁ Μέγας ἦτο θερμὸς λάτρης τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἡ ἐν ταῖς ἔθνικαῖς Ἀθήναις διαμονὴ αὐτοῦ κατέλιπεν ἀνεξίτηλα ἔγνη τῆς ἐλληνικῆς ἐπὶ τοῦ πνεύματός του ἐπιδράσεως. Κατανοῶν τὴν σημασίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης ὁ ἐκ Καισαρείας ἐπίσκοπος, ἔγραφεν εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτῷ νεανίσκους: «Καθάπερ φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τῷ καρπῷ βρύειν ὡραίῳ, φέρει δέ τινα κόσμον τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περιστείρμενα· οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ προηγουμένως μὲν καρπὸς ἡ

ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρί φε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιθεῖλησθαι, οἶόν τινα φύλλῳ σκέπτην τε τῷ καρπῷ καὶ ὅψιν οὐκ ἀωρον παρεχόμενα.⁹ Καὶ ἀναγνωρίζει τὰ συγγράμματα τῶν ἑθνικῶν Ἑλλήνων ὡς διεξελθόντα ἀρετῆς ἐπαινον, αἰώνια μνηματα τοῦ ἀληθίου, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, ἀναπόφευκτα ἐγχειρῖδια πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος. Γρηγόριος δὲ Θεολόγος, Ἰωάννης δὲ Χρυσόστομος καὶ παρ' αὐτοὺς δὲ Νύσσης καὶ δὲ Συνέσιος, δὲν παραμελοῦσι τὴν λατρείαν τῶν Σειρῆνων τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, μετὰ τοῦ αὐτοῦ θεραπεύοντες αὐτὰς ἐνθουσιασμοῦ καὶ ζήλου. Καθ' ὃν χρόνον διὰ τῆς ὑπερφυοῦς ισχύος τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης οἱ τελευταῖοι τῶν ἑθνικῶν, δὲ Λιβάνιος, δὲ Ίουλιανὸς, ἐξαγγέλλουσι τὰ ἔσχατα ζώπυρα τῆς ἑθνικῆς ἐμπνεύσεως, οἱ πατέρες τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῆς ἐμπνεύσεως ταύτης ζητοῦσι νὰ σαγηνεύσωσι τὰς ψυχὰς τῶν παιδευομένων νέων. Ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους δὲν ἀπώλεσε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς γοητείαν, ἔχει εἰσέτει θαλερά τινα ἄνθη, ἵνα τὰ ρίψη, σπένδουσα εἰς τὴν ἀθανασίαν, ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου. «Εὔλογημένη ἡ στιγμὴ τῆς ἐλληνικῆς ταύτης ἐμπνεύσεως καὶ ἐπιδράσεως! Ω Ἀθηναῖ!, ιερὰ τῶν Μουσῶν πόλις, ὡς Ἐλλὰς τῆς Ἐλλάδος! διηλθεν ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων βωμῶν σου, ἐπὶ τῶν ὑπερηφάνων θεάτρων σου, ἐπὶ τοῦ πνεύματός σου καὶ τοῦ ἐδάφους σου, δὲ ἀνεμος τῆς καταστροφῆς, δὲ κονιορτὸς τῆς ἐρημώσεως. Οἱ ιερεῖς σου καὶ οἱ ὑποφῆται σου ἐτόνισαν τὸ νεκρώσιμον μέλος σου· οἱ ἀπιστοι σὲ καθύβρισαν, οἱ φυνατικοὶ σ' ἐξημετέλισαν, οἱ σκεπτικοὶ ἡδιαφόρησαν ἐπὶ τοῖς παθήμασί σου, χωρὶς οὐδεὶς ἐπ' αὐτοῖς νὰ ἀλγήσῃ ἢ νὰ μελαγχολήσῃ· ἀλλὰ σὺ δὲν ἀπέθανες, μεθ' ὅλα τὰ δυσίωνα μαντεύματα τῶν φευδοπροφητῶν. Τὸ πνεῦμά σου ἔμεινεν ἀθάνατον, προωρισμένον ἀείποτε νὰ ἐρμηνεύῃ, ἀποκαλύπτον πᾶν διτι μέγα καὶ γεννακιόν δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἢ ἀνθρωπότης, ἢ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐπιστήμη!»

Κατανοεῖτε ἡδη διὰ τίνα λόγον ἡ ἑορτὴ τῶν τριῶν μεγάλων ιεραρχῶν τῆς ἐκκλησίας εἰνε συνάμα καὶ ἑορτὴ πανελλήνιος, ἑορτὴ

τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ως ιστορικῆς ίδέας, ώς δημιουργικῆς δυνάμεως τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ; Οἱ πατέρες οὗτοι τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἦσαν τὰ ἔξοχώτατα πνεύματα τοῦ αἰῶνός των, οἱ θερμότεροι ἐνθουσιασταὶ τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ συγγρόνως καὶ οἱ μᾶλλον ἀφωσιωμένοι λάτρεις καὶ θεράποντες τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ γλώσσης. Καθ' ἣν στιγμὴν δὲ ἀναπτυσσόμενος θρησκευτικὸς ζῆλος, προβαίνων εἰς τὰ τελευταῖα στοιχεῖα τοῦ φαντασμοῦ καὶ τῆς μισαλλοδοξίας, ἔρριπτε μέλαιναν σκιὰν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, καὶ κατεστρέφοντο τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, καὶ τὴν ρωμαϊκὴν κατάραν Vae Victis! καὶ ἐτελεῖτο τῆς καταστροφῆς τὸ ἔργον, ἐν ἐπευφημίᾳ καὶ θριάμβῳ, ἐν ταῖς πλατείαις τῆς Ἀλεξανδρείας διὰ τοῦ θανάτου τῆς Ὑπατίας, καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων διὰ τῆς πυρπολήσεως τῶν ἔργων τοῦ λόγου, διὰ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν μνημείων τῆς τέχνης. Ὁλίγιστοι υπῆρχον ἔτι ἐν τοῖς χρόνοι ἐκείνοις οἱ ποθοῦντες νὰ υποθάλψωσι τὰ ἐναύσματα τοῦ ἑλληνικοῦ πυρὸς, νὰ παρατείνωσι καὶ συντηρήσωσι τὰ ζώπυρα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἄλλος δέ τοι μεταξὺ αὐτῶν καὶ οἱ τρεῖς ιεράρχαι, ἐκ τῶν χριστίστων, ἐκ τῶν γενναιοτάτων πνευμάτων, θερμοὶ λάτρεις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐνθουσιώδεις θιασῶται τῆς ἑλληνικῆς ίδέας. Ἐντεῦθεν ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ σημασία τῆς ἡμέρας ταύτης ὑπὸ διπλῆν ἔννοιαν: ως χριστιανικῆς ἑορτῆς καὶ ως ἑλληνικῆς πανηγύρεως. Ἡ ἐκκλησία ἀνέγραψε μεταξὺ τῶν μεγίστων αὐτῆς ἑορτῶν τὴν ἑορτὴν ταύτην τῶν τριῶν λαμπροτάτων φωστήρων, Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἄλλα καὶ ὄ ἑλληνικός κόσμος, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς ἑθνικῆς αὐτοῦ διασπορᾶς, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν

(ΤΟΜ. Σ').

Αντιοχείᾳ, ὡρισεν αὐτὴν ως τὴν ἑορτὴν αὐτοῦ. Η μνήμη τοῦ Χριστιανοῦ ιεραρχοῦ, τοῦ ἐν ἡμέραις καταδρομῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ γενικῆς μὴ διστάσαντος νὰ διδάξῃ τοὺς συγχρόνους του νέους «περὶ τοῦ πᾶς ἀν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν ὡρελοῖντο λόγων», ήτο προσφιλῆς ἔκτοτε εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνειδήσιν. Η μνήμη τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Γρηγορίου, τῶν μεγάλων τούτων τοῦ λόγου καλλιτεχνῶν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν ἀπολογητῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἐπιστήμης, ἀλλ᾽ ἅμα καὶ τῶν ἀποστόλων τῆς ἐκκλησίας, ήτο μὲν ἔξοχως χριστιανική, ἀλλ᾽ ἐπίσης καὶ ἑλληνική. Ἐν δὲ τῇ διπλῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ ἔκτοτε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ως ἀσπασθὲν τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ως συντηρήσαν τὰ ζώπυρα τῆς πρώτης αὐτοῦ ιστορικῆς συνειδήσεως καὶ ἀνατροφῆς, τελεῖ τὴν ἑορτὴν ταύτην τῶν τριῶν μεγάλων ιεραρχῶν καὶ φωστήρων τοῦ λόγου: ἑορτὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἑορτὴν τοῦ πνεύματος.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ταύτῃ ἑορτῇ τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς συναντήσεως καὶ ἀδελφώσεως δύο μεγάλων ιστορικῶν ἰδεῶν καὶ περιόδων, τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τοῦ μέλλοντος, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς διαγράψω, διὰ βραχέων, τοὺς προέχοντας τύπους καὶ τὰ κύρια χρακτηριστικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ν' ἀναλύσω αὐτὸν φυσιολογικῶς, ηθικῶς καὶ ἔθνικῶς, νὰ καταδείξω τὴν κοσμοϊστορικὴν αὐτοῦ σημασίαν καὶ ἀιδιότητα. Τὸ ἑλληνικὸν πνεύμα ἔξεδηλώθη καὶ ἀνεπτύχθη, ἀν οὐχὶ αὐτοφυὲς, ἀλλ' αὐθυπόστατον ἐν τῇ ἀρίστῃ καὶ ἀρμονικωτάτῃ τῶν χωρῶν τῆς ὁδρογείου. Εάν εἶνε ἀληθὲς, ἀποδεικνυόμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τῆς ιστορίας, δτὶ ἡ ἔξωτερικὴ φύσις εἶνε ἡ κατ' ἔξοχὴν ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, δτὶ ὁ πνευματικὸς οὗτος κόσμος εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μετάφρασις τοῦ φυσικοῦ, δὲν ὑπάρχουσι πρὸς μόρφωσιν, σχηματισμὸν, δργάνωσιν καὶ ιστορικὴν ἔξέλιξιν τοῦ πνευματικοῦ τούτου κόσμου, τῆς ηθικῆς αὐτοῦ συστάσεως, εὑγενέστεροι παράγοντες, δραστικώτεροι καὶ ποικιλώτεροι τῶν παραγόντων τῆς

έλληνικής φύσεως. 'Η Ἑλλάς, ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καὶ γεωγραφικῇ συστάσει, ἀντιπροσωπεύει καθ' ἑκυτὴν ἐν συνόλῳ ὅ,τι αἱ δῆλαι χῶραι μεμερισμένως. 'Η ἐνότης ἐν τῇ ποικιλίᾳ εἶναι ἡ καθαρὰ ἔκφραστις τῆς ἑλληνικῆς φύσεως. Τέλειος μικρόκοσμος, ἀντιπροσωπεύει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸν ἄπαντα τὰ κλίματα καὶ τὰς ζώνας τῆς ύδρογείου σφαῖρας. Τοιοῦτος δὲ διατυποῦται ἐν τῇ θρησκείᾳ κατὰ πρῶτον, καὶ ἀκολούθως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ πολιτείᾳ· ποικιλίᾳ εὐφυεστάτη τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου ἐδημιούργησεν εὐχερῶς, ἀνωδύνως, τὴν ἔκταχτον ποικιλίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, τὴν τοσοῦτον περιφανῶς ἐκδηλωθεῖσαν ἐν ἀπασι τοῖς ἔργοις καὶ δημιουργήμασι τῆς ἑλληνικῆς διανοίας. 'Ο μελετῶν σήμερον τὰ ἔργα αὐτῆς, παραβάλλει δ' αὐτὰ πρὸς τὰ προηγούμενα καὶ τὰ μετὰ ταῦτα, ὑποθέτει δτι ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς γενεάν, ἀνωτέραν τῆς συνήθους ιστορικῆς κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶνε τοσοῦτον διάφορα τῶν λοιπῶν ιστορικῶν ἔργων, καὶ ἐν τούτοις τοσοῦτον ἐπιπνέει ἐπ' αὐτῶν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ὑπὸ τὸ ἀρμονικώτατον τῶν κλιμάτων ἐμορφώθη ἡ ἀρμονικωτάτη τῶν γλωσσῶν καὶ ἡ τελειοτάτη τῶν φιλολογιῶν, φέρουσα τὸν τύπον ἀνωτέρας, ἰδενικωτέρας ἐμπνεύσεως. "Οπου δὲν ὑπάρχει ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἔκει οίονδήποτε ἀνθρώπινον δημιούργημα φαίνεται ωχρὸν, σκιώδες, λίσαν ἀμυδρῶς κατορθοῦν νὰ διατύπωσῃ τὴν ἑξάρχουσαν ἐν αὐτῷ ἔσωτερικὴν ἴδεαν καὶ σημασίαν. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα εἶναι ἡ χρησμωδὸς ἔκείνη Σίβυλλα, περὶ ἣς λαλεῖ ὁ Ἡράκλειτος, ἥτις φθέγγεται ἐξ ἐμπνεύσεως, καὶ ἣς ἡ φωνὴ ἀντηχεῖ θείας ἀληθείας ἐν τῷ διαστήματι τῶν αἰώνων. 'Ἐν τῷ κόσμῳ τῆς σκέψεως καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς πραγματικότητος ἀπανταχοῦ ἐπιφαίνεται ἡ δημιουργικὴ αὐτὴ μεγαλοφυΐα, ἥτις κατέστησεν ἀθάνατον αὐτὸν, μηδέποτε διακοπείσης τῆς μακρᾶς αὐτοῦ ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς ιστορίας.

'Ο ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν ὑπῆρξαν ἀναμριβόλως αὐτοφυῆ καθ' ὅλοκληρίαν προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ὕπάρχει διαρκῆς ἄλυσις ἀλληλουχίας ἐν τῇ ιστορίᾳ. Οὐδὲν ἔθνος προσῆλθε μέγρι τοῦδε ἐπὶ τῆς ιστορικῆς σκηνῆς μετά